

Adnana Boioc Apintei
Alexandru Nicolae

DINAMICA FLEXIONARĂ VERBALĂ: STUDIU DE CORPUS ASUPRA VARIAȚIEI *-ESC/-Ø* ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ*

1. OBIECTIVELE CERCETĂRII

Obiectivul acestui articol este analiza dinamicii flexionare a unei subclase de verbe de conjugarea a IV-a¹ (verbe cu infinitivul în *-i*), care prezintă variație în selecția formei cu augmentul² *-esc* (prezent slab) / fără augmentul *-esc* (prezent tare, notat cu *-Ø*) (e.g. *biciuiesc* / *biciui*), pe baza *Corpusului computațional de referință pentru limba română contemporană* (CoRoLa). Avem în vedere un inventar de 49 de verbe, dintre care 34 de verbe care prezintă variație în DOOM² și 15 verbe pentru care DOOM² indică o singură variantă flexionară, selectate intuitiv de autori (vezi secțiunea 2 pentru detalii). Analiza noastră vizează, pe baza datelor cantitative de limbă contemporană, atât verificarea indicațiilor de preferință din DOOM², cât și formularea unor recomandări vizând întreg inventarul de verbe examinate.

Articolul este structurat după cum urmează: în secțiunea 2 delimităm cu exactitate fenomenul supus analizei, precizând inventarul de verbe analizat și delimitând tipul de variație examinat de alte fenomene care pot angaja verbele de conjugarea a IV-a; în secțiunea 3 prezentăm o analiză morfologică minimală a claselor de verbe vizate, schițând și istoria augmentului *-esc*; în secțiunea 4 ne preocupăm în detaliu de analiza cantitativă a fenomenului de variație *-esc/-Ø* pe baza CoRoLa; în secțiunea 5 formulăm concluziile.

* În realizarea studiului cantitativ, am beneficiat de ajutorul Ralucăi Ene și al Cătălinei Ilie, studente la masteratul *Studii avansate în lingvistică* (Facultatea de Litere, Universitatea din București), în cadrul stagiului de practică profesională a studenților masteranzi la Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”. De asemenea, le mulțumim Gabrielei Pană Dindelegan, Ioanei Vintilă-Rădulescu și Adinei Dragomirescu pentru observațiile dumnealor asupra formei finale a acestui articol.

¹ Prin convenție vom nota cu cifre romane conjugările (e.g. conjugarea I) și cu cifre arabe persoanele (persoana 1); pentru a ușura expunerea, adoptăm sistemul cu șase persoane propus în GALR (2008), nu sistemul tradițional cu 3 persoane și două numere.

² Elementele flexionare *-esc* (conjugarea a IV-a) și *-ez* (conjugarea I) au primit o serie de denumiri în literatura de specialitate: *suffix*, *desinență*, *interfix*, *infix*, *augment*. Urmându-l pe Maiden (2018), folosim termenul *augment*.

2. DELIMITAREA FENOMENULUI ANALIZAT

Am identificat în DOOM² 34 de verbe de conjugarea a IV-a care prezintă variație în selecția formă slabă / formă tare, după cum urmează (ordinea variantelor reflectă preferința din dicționarul normativ): *biciui* (*biciuiește* / *biciuie*), *birui* (*biruiește* / *biruie*), *bocăni* (*bocănește* / *bocăne*), *boncăi* (*boncăiește* / *boncăie*), *cheltui* (*cheltuiește* / *cheltuie*), *chinui* (*chinuiește* / *chinuie*), *ciocăni* (*ciocănește* / *ciocăne*), *clănțani* (*clănțânește* / *clănțâne*), *cloncăi* (*cloncăiește* / *cloncăie*), *cloncăni* (*cloncăne* / *cloncănește*), *cotrobăi* (*cotrobăie* / *cotrobăiește*), *crănțani* (*crănțânește* / *crănțâne*), *croncăni* (*croncăne* / *croncănește*), *dăngăni* (*dăngănește* / *dăngăne*), *destăinui* (*destăinuie* / *destăinuiește*), *dibui* (*dibuie* / *dibuiește*), *drăcui* (*drăcuie* / *drăcuiește*), *dupăi* (*dupăiește* / *dupăie*), *hăpăi* (*hăpăie* / *hăpăiește*), *horpăi* (*horpăie* / *horpăiește*), *huidui* (*huiduie* / *huiduiește*), *învârți* (*învârte* / *învârtește*), *leorbăi* (*leorbăie* / *leorbăiește*), *leorcăi* (*leorcăie* / *leorcăiește*), *leorpăi* (*leorpăie* / *leorpăiește*), *mântui* (*mântuiește* / *mântuie*), *murmui* (*murmuie* / *murmuiește*), *(se) olecăi*, (*olecăie* / *olecăiește*), *orbecăi* (*orbecăie* / *orbecăiește*), *piscui* (*piscuiește* / *piscuie*), *strădui* (*străduiește* / *străduie*), *tângui* (*tânguiește* / *tânguie*), *țacăni* (*țacăne* / *țacănește*), *zgândări* (*zgândărește* / *zgândăre*). La nivel de dicționar, nu se poate observa o preferință pentru forma tare vs forma slabă: pentru 17 dintre verbe, varianta primă este varianta cu augment, pentru alte 17 se preferă prezentul tare.

Pe lângă cele 34 de verbe de mai sus, am selectat un inventar de 15 verbe care prezintă în DOOM² un singur tipar de conjugare, însă care, la o inspecție intuitivă, prezintă și posibilitatea de a accepta și tiparul de flexiune alternativ, după cum urmează (varianta din paranteză reprezintă singura formă recomandată de DOOM²): *bâigui* (*bâiguie*), *băltăcâi* (*băltăcăie*), *bântui* (*bântuie*), *bârăi* (*bârăie*), *bâțâi* (*bâțâie*), *behăi* (*behăie*), *(se) bizui* (*bizuie*), *bombăni* (*bombăne*), *ciondăni* (*ciondănește*), *dăinui* (*dăinuie*), *gătui* (*gătuie*), *înghesui* (*înghesuie*), *măcăni* (*măcăne*), *răzui* (*răzuiește*), *târgui* (*târguiește*). Există, desigur, posibilitatea ca și alte verbe să prezinte variație în selecția tiparului de conjugare.

Studiul nostru nu vizează următoarele aspecte:

(i) variația de conjugare (e.g. *curăța* / *curăți*; *(se) datora* / *(se) datori*; *mihona* / *mihoni*; *văpăi* / *văpăia*) (vezi Avram 1987: 154 pentru un inventar); DOOM² înregistrează fie ambele încadrări în conjugare (*datora* / *datori*, *mihona* / *mihoni*, *văpăi* / *văpăia*), eventual cu mărci de uz (*(se) datora* / (înv.) *(se) datori*), fie doar una dintre încadrări (*curăța*, nu și *curăți*);

(ii) problema omonimelor diferențiate flexionar, e.g. *mântui*¹ „a termina” (tiparul de conjugare tare: *mântuie*) vs *mântui*² „a izbăvi, a vindeca” (variație slab/tare: *mântuiește/mântuie*) (Avram 1987: 155–156). În primul rând, diferențierea flexionară a omonimelor este dificil de surprins prin analiză automată de corpus electronic. În al doilea rând, diferențierea flexionară a omonimelor normată de DOOM² nu se reflectă în uz (tiparul de conjugare slab apare și cu

sensul „a termina”): „Pentru cel ce *mântuiește*-ncepând și care nu mai *mântuiește* să tot înceapă” (M. Cărtărescu, *Orbitor. Aripa stângă*);

(iii) verbele neregulate cu paradigmă mixtă (e.g. *trebui*, conjugat în tiparul tare la indicativ și în tiparul slab la conjunctiv: *trebuie / să trebuiască*).

3. PREAMBUL TEORETIC

3.1. Originea augmentului *-esc*

În această secțiune, vom face un scurt istoric al augmentului *-esc*, referindu-ne în special la originea și distribuția acestuia în limbile romanice (pentru o analiză mai detaliată, vezi Sánchez Miret 2008, Meul 2010 și Maiden 2018: 175–190, iar pentru istoria acestui augment este foarte utilă sinteza efectuată de Meul 2013: 141–202).

Augmentul *-esc/-ăsc* își are originea în sufixul derivațional latinesc *-sc-* (> limbile proto-romanice: **-isk-* / **-esk-*). Acesta avea valoare incoativă, exprimând începutul unei acțiuni (a se vedea diferența între lat. *floret* („înflorește”) vs *florescit* („începe să înflorească”).

În trecerea de la latină la limbile romanice, au fost identificate trei linii de dezvoltare a acestui sufix latinesc.

(1) A fost interpretat ca augment, atunci când apare cu o subclasă de verbe, la unele persoane, așa cum este situația din limba română.

(2) A fost reanalizat ca parte integrantă a radicalului verbului; acest proces se poate observa în sardă, portugheză sau spaniolă. De exemplu, verbul spaniol *carecer* („a lipsi”) provine din lat. *carescere*, derivat cu sufixul *-sc-* de la *carere* („a lipsi”); prin urmare, sufixul este parte din structura cuvântului și apare peste tot în paradigmă.

(3) Apare ca sufix cu (aproape toate) formele care continuă morfologia imperfectivă a latinei, cum este situația limbilor galo-romanice. Spre exemplu, îl recunoaștem în paradigma verbului *finir* din limba franceză: *finissant* (participiu prezent), *finissent* (indicativ prezent, imperativ, persoana 4), *finissions* (indicativ imperfect, persoana 4) etc.

3.2. Proprietăți morfologice ale verbelor de conjugarea a IV-a cu sufixul de infinitiv *-i*

În mod tradițional, conjugarea a IV-a reunește verbele caracterizate prin sufixele infinitivale *-i* sau *-î*. Fidelă principiilor structuraliste de analiză paradigmatică, ultima ediție a Gramaticii Academiei distinge mai multe subclase în cadrul conjugării a IV-a. De interes pentru analiza noastră sunt verbele regulate cu sufixul infinitival *-i*, divizate în trei subclase în GALR 2008 (Pană Dindelegan

2008: 550–551): subclasele IV–VI. În GALR (2008), subtipurile flexionare discutate aici sunt considerate conjugări independente; întrucât am ales să urmărim terminologia tradițională, vom folosi denumirea „subclase flexionare”, rezervând termenul „conjugare” celor patru clase tradiționale distinse după sufixul de infinitiv.

Primele două subclase, IV și V, sunt caracterizate de tiparul de flexiune cu prezentul tare și absența augmentului *-esc*.

Subclasa IV (incluzând verbe precum *acoperi, bombăni, diferi, referi, contribui, îngădui, sui*) este caracterizată prin sincretismul 3=6 la indicativul prezent (*el/ei acoperă*). Un grup de verbe prezintă și sincretismul suplimentar indicativ=conjunctiv la persoana 3 (*el (să) bombăne*), iar alt grup de verbe (parțial suprapus cu primul) prezintă și sincretismul indicativ 1=2 (*eu/tu contribui*) (grup de verbe mai bine reprezentat în fondul neologic, Dragomirescu 2009a: 224); aceste omonimii suplimentare sunt determinat fonetic, de finala radicalului.

Subclasa V (incluzând verbe ca *adormi, fugi, pieri, sări, veni*) se caracterizează prin sincretismul 1=6 la indicativul prezent (*eu/ei adorm*).

Subclasa VI (incluzând verbe precum *citi, isprăvi, fugări, frunzări, mări, nimeri, pietrui, tăgădui*) se caracterizează prin sincretismul 1=6 la indicativul prezent (*eu/ei citesc*) și prin prezența augmentului *-esc*, ilustrând așadar tiparul de flexiune slabă. Augmentul *-esc* apare la persoanele 1–3 și 6 ale indicativului prezent și ale conjunctivului și la imperativul singular. Deși subclasa VI este cea mai numeroasă dintre cele trei subclase (și una dintre cele mai productive subclase din flexiunea verbală românească, vezi *infra* 3.3), augmentul *-esc* apare cu foarte puține verbe latinești moștenite, fiind specific verbelor nou intrate în limbă – împrumuturi slavone, maghiare, neogrecești (Dragomirescu 2009a) în fazele mai vechi, dar și împrumuturi recente (e.g. *killări (killeresc)* < engl. *kill, killer*; *chatui (chatuiesc)* < engl. *chat*) (Pană Dindelegan 2008: 561). În ciuda productivității acestei subclase de flexiune verbală, o serie de verbe au abandonat prezentul slab, cu augment, în favoarea prezentului tare: *mițesc* → *mint*; *simțesc* → *simt* (Graur 1968: 224); aceste treceri arată natura labilă a limitelor între cele două tipare flexionare (augment/Ø), așadar, predispoziția către variație morfologică.

Între caracteristicile importante ale verbelor cu prezent slab au fost relevate următoarele (Lombard 1954–1955, Graur 1973: 140, Brâncuș 1975, Croitor 2002: 64–65, Sánchez Miret 2008):

- (i) evitarea alternanțelor morfofonologice (radicalul verbelor cu tiparul de conjugare slabă rămâne neschimbat);
- (ii) poziția stabilă a accentului;
- (iii) tendința de a marca distinctiv persoanele 1 și 2 (în ciuda faptului că augmentul poate genera alte sincretisme);
- (iv) evitarea omonimiei nume/verb: *adăpost* (nume) / *adăpostesc* (verb).

Dintre cele 34 de verbe de conjugarea a IV-a care sunt înregistrate cu variație tare/slab în DOOM², 33 prezintă variație între subclasa IV (fără augment) și subclasa VI (cu augment). Verbul *învârti* are însă un comportament special: deși prezintă variație *-esc* /-Ø, este singurul verb care, în tiparul de conjugare tare, se include în subclasa V (prezintă sincretismul 1 = 6 la indicativ prezent (*eu/ei*

învârt), specific subclasei V (*eu/ei adorm*), nu sincretismul 3 = 6, specific conjugării a IV-a (*el/ei contribuie*)).

3.3. Productivitatea claselor și a subclaselor de conjugare

Este bine cunoscut faptul că, dintre limbile romanice, româna a pus în valoare cel mai intens tiparul cu prezent slab (Sánchez Miret 2008), iar conjugările I (subclasa verbelor cu *-ez*) și a IV-a (subclasa verbelor cu *-esc*) sunt cele mai productive categorii (Brâncuș 1976). Conform statisticii din Brâncuș (1976) (efectuate pe baza materialului din DEX 1975), subclasa în *-esc* reprezintă 33,86% din totalul verbelor românești. Distribuția generală în interiorul conjugării a IV-a este următoarea: intuitiv, Avram (1986) plasează verbele fără *-esc* la numai o zecime din totalul verbelor de conjugarea IV-a, iar, statistic, Lombard (1954–1955) arată că în cadrul conjugării a IV-a avem o distribuție de 95,96% verbe cu prezent slab.

Datele statistice de mai sus (optimiste în ce privește inventarul verbelor conjugate cu *-esc*) ar putea duce la o ipoteză deformată conform căreia verbele în *-esc* reprezintă cea mai productivă clasă de conjugare în româna contemporană. Din cifrele oferite de Brâncuș (1976), se observă că 91,1% dintre verbele conjugate în *-esc* sunt verbe din fondul vechi al limbii (vs 8,9% verbe neologice); cifrele reflectă tendința generală de încadrare a împrumuturilor neromanice (slave, maghiare, neogrecești) în conjugarea a IV-a, tendința activă până în perioada 1830–1840 (Dragomirescu 2015), când influența limbilor romanice schimbă tendința de încadrare a neologismelor înspre conjugarea I. (Și în cazul derivatelor interne se prefera în faza veche tiparul cu *-i*, Brâncuș 1976.) Astfel, spre deosebire de productivitatea sa ridicată din limba veche, subclasa verbelor în *-i* cu prezent slab nu mai este productivă în limba contemporană, prin comparație cu verbele de conjugarea I, însă nu este nici complet închisă: Pană Dindelegan (2008) și Sánchez Miret (2008) arată că unele împrumuturi noi adoptă acest tipar de conjugare (*aflui* (*afluiesc*); *bipui* (*bipuiesc*); *killeri* (*killeresc*)), iar Pană Dindelegan (2015) arată că în secolul al XX-lea se înregistrează o sporire a inventarului vechi cu 22 de împrumuturi în *-ui*. În ansamblu însă, ponderea fondului neologic este în scădere în limba actuală (Dragomirescu 2009a).

4. VARIAȚIA *-ESC/-Ø* REFLECTATĂ ÎN CoRoLA

Această secțiune analizează dinamica flexionară a unui grup de verbe care prezintă variație în conjugare: se pot conjuga atât cu augmentul *-esc* (prezent slab), cât și fără augmentul *-esc* (prezent tare). Am avut în vedere toate cele 34 de verbe care sunt înregistrate cu variație în DOOM² și un număr suplimentar de 15 verbe selectate intuitiv care, deși nu sunt înregistrate cu variație în DOOM², în uz prezintă variație în selecția tiparului de conjugare. Rezultatele analizei noastre, efectuată pe baza materialului din CoRoLa după metodologia explicată mai jos, vor

fi apoi comparate cu două studii de dinamică anterioare (Croitor 2002, Dragomirescu 2009b). Spre deosebire de aceste studii anterioare, care investighează variația prezent tare / prezent slab pe baza anchetei lingvistice, care au un inventar limitat de unități lexicale și care, inevitabil, se opresc la interogarea anumitor poziții paradigmatică, studiul nostru de corpus a vizat toate pozițiile paradigmatică în care aceste verbe intră în variație (cu excepția imperativului).

4.1. Metodologie

Analiza noastră de corpus s-a făcut prin interogarea CoRoLa (<http://corola.racai.ro>) în mai 2020. Interogarea a vizat fiecare ocurență din paradigmă care prezintă variație; situațiile de omonimie morfologică au fost dezambiguizate manual.

Analiza cantitativă a vizat doar verbele care prezintă în corpus peste 10 ocurențe ale formelor analizate. Astfel, din lista de verbe care prezintă variație în DOOM², am exclus următoarele unități, 13 la număr: *boncăi*, *cloncăi*, *cloncăni*, *crânțani*, *dăngăni*, *dupăi*, *horpăi*, *leorbăi*, *leorcăi*, *leorpăi*, *murmu*, *(se) olecăi*, *piscui*; majoritatea acestor unități prezintă în DOOM² mărcile diastratice pop(ular) sau reg(ional), ceea ce se corelează cu slaba lor reprezentare în CoRoLa. Așadar, din inventarul de 34 de verbe cu variație în DOOM², am analizat din punct de vedere cantitativ 21 de verbe. Din lista de 15 verbe selectate intuitiv, am exclus din analiza cantitativă verbele *băltăcâi* și *bârăi*, din aceleași motive.

Pentru fiecare verb am alcătuit un tabel-fișă (vezi tabelul 1). Dintre pozițiile paradigmatică care prezintă variație (indicativ prezent și conjunctiv prezent, persoanele 1, 2, 3 și 6 și imperativ singular), imperativul singular nu a fost interogat; presupunem că vorbitorii selectează forma tare / forma slabă la imperativ singular în mod consecvent, adică în concordanță cu selecția de la celelalte poziții paradigmatică care prezintă variație.

Tabelul 1

Tabel-fișă pentru fiecare verb în parte

DIBUI

INDICATIV PREZENT

-esc			Ø		
formă		nr. de ocurențe	formă		nr. de ocurențe
1 sg	(eu) dibuiesc	7	1 sg	(eu) dibui	11
<i>în fiecare dimineață, cu ochii închiși, dibuiesc ochelarii</i>			<i>Pe foaia albă dibui Raiul, Și pe când scriu, iată creionul Din mână suie ca un înger</i>		
2sg	(tu) dibuiești	5	2sg	(tu) dibui	2
<i>Întorci capul și dibuiești prin întuneric silueta unuia</i>			<i>Cum dibui ce să spui?</i>		
3sg	(el) dibuiește	13	3sg	(el) dibuie	29
<i>săracul câine care mai tresaltă fericit când dibuiește vreun bob</i>			<i>muzica dibuie prin sunete vorbele ce ar vrea să pronunțe</i>		
3pl	(ei) dibuiesc	4	3pl	(ei) dibuie	6
<i>Toate operele de artă trec dincolo de pagină, ies din scenă, depășesc rama și, dacă au vigoare, te duc cine știe unde; te dibuiesc, de fapt, oriunde te afli</i>			<i>Doctorii au cunoștințele lor secrete! Te dibuie dintr-o ochire</i>		

CONJUNCTIV PREZENT

<i>-esc</i>			Ø		
formă	număr de apariții		formă	număr de apariții	
1 sg	(eu) să dibuiesc	11	1 sg	(eu) să dibui	18
<i>azi am reusit sa dibuiesc ochelarii LUI!</i>			<i>încercam să dibui o "replică" tăioasă</i>		
2sg	(tu) să dubuiesti	9	2sg	(tu) să dibui	3
<i>ar fi fost imposibil să prevezi totul, să dibuiești toate firele</i>			<i>dar n-ai apucat să-i dibui oamenii, mersul și firea</i>		
3sg	(el) să dibuiască	26	3sg	(el) să dibuie	27
<i>reușind să dibuiască yala Dorei, s-a prefăcut că-mi caută cleștișorii</i>			<i>Gligor se aplecă să dibuie mai bine cum arată fiică-sa de aproape</i>		
3pl	(ei) să dibuiască	13	3pl	(ei) să dibuie	11
<i>Când nemții-au prins să dibuiască locul Unde se-ascunde-uraniul</i>			<i>iar oamenii de știință Încearcă să dibuie ceea ce s-a Întâmplat</i>		

În analizele cantitative de mai jos, am analizat separat verbele care prezintă variație în DOOM² și verbele selectate intuitiv pentru analiză.

4.2. Analiză

4.2.1. Studiul pe CoRoLA

4.2.1.1. Verbe cu variație în DOOM²

Tabelul 2³ surprinde variația prezent tare/prezent slab în CoRoLa pentru verbele care prezintă variație în DOOM²; sub fiecare intrare-titlu este indicată și preferința variantelor în DOOM². Cifrele și proporțiile din tabel surprind numărul de ocurențe pentru toate persoanele care arată variație la ambele moduri cu variație (indicativul și conjunctivul), nu doar persoana 3 indicativ.

Tabelul 2

Verbele cu variație în DOOM²: analiză cantitativă a variației prezent tare/prezent slab

VERB	<i>-esc</i>		Ø		TOTAL o. (100%)
	o.	%	o	%	
biciui <i>biciuiește / biciuie</i>	214	69,5%	94	30,5%	308
birui <i>biruiește / biruie</i>	161	34,7%	303	65,3%	464
bocăni <i>bocănește / bocăne</i>	19	23,5%	62	76,5%	81
cheltui <i>cheltuiește / cheltuie</i>	1229	69,8%	533	30,2%	1762
chinui <i>chinuiește / chinuie</i>	562	28,1%	1437	71,9%	1999

³ Abrevieri: o. = ocurență; % = proporție; t. = total (folosite în tabele).

ciocăni <i>ciocănește / ciocăne</i>	137	81%	29	19%	169
clănțâni <i>clănțânește / clănțâne</i>	32	28,3%	81	71,7%	113
cotrobăi <i>cotrobăie / cotrobăiește</i>	46	24%	145	76%	191
croncăni <i>croncăne / croncănește</i>	19	30,1%	44	69,9%	63
destăinui <i>destăinuie / destăinuiește</i>	127	16,3%	653	83,7%	780
dibui <i>dibuie / dibuiește</i>	88	45,1%	107	54,9%	195
drăcu <i>drăcuie / drăcuiește</i>	8	38,1%	13	61,9%	21
hăpăi <i>hăpăie / hăpăiește</i>	3	13%	20	87%	23
huidui <i>huiduie / huiduiește</i>	28	24,1%	88	75,9%	116
învârți <i>învârte / învârtește</i>	383	18,7%	1668	81,3%	2051
mântui ⁴ <i>mântuiește / mântuie</i>	547	73,3%	199	26,7%	746
orbecăi <i>orbecăie / orbecăiește</i>	30	40,5%	44	59,5%	74
strădui <i>străduiește / străduie</i>	1484	83%	303	17%	1787
tângui <i>tânguiește / tânguie</i>	58	20,5%	225	79,5%	283
țacăni <i>țacăne / țacănește</i>	16	34%	31	66%	47
zgândări <i>zgândărește / zgândăre</i>	35	33,7%	69	66,3%	104

Interpretarea datelor

(i) Considerăm că ar trebui stabilite niște praguri cantitative pentru a judeca, pe de o parte, dacă avem a face cu un fenomen de variație liberă reală sau cu o ierarhizare a preferințelor variantelor și, pe de altă parte, cu un fenomen de existență reală a variantelor libere sau ierarhizate. Astfel, întâlnim următoarele situații:

(a) Pentru 2 verbe, și anume *dibui* și *orbecăi*, diferența față de mediana de 50% este de sub 10% – *dibuiesc* 45,1% / *dibui* 54,9%; *orbecăiesc* 40,5% / *orbecăi* 59,5% –, deci nu se poate vorbi în mod real de o situație de variație ierarhizată, ci de o situație de variație liberă reală. Așadar, dicționarul normativ ar trebui să identifice o soluție pentru a plasa cele două variante pe o poziție de egalitate, nu să le ierarhizeze.

⁴ Pentru verbul *a mântui* nu am urmărit problema diferențierii flexionare a omonimelor care, oricum, nu se reflectă în uz (vezi secțiunea 2 *supra*).

(b) Pentru alte 8 verbe, și anume *bocăni*, *ciocăni*, *cotrobăi*, *destăinui*, *hăpăi*, *învârți*, *strădui*, *tângui*, una dintre cele două variante totalizează sub 25% din ocurențe – *bocănește* 23,5% / *bocăne* 76,5%, *ciocănește* 81% / *ciocăne* 19%, *cotrobăie* 76% / *cotrobăiește* 24%, *destăinuie* 83,7% / *destăinuiește* 16,3%, *hăpăie* 87% / *hăpăiește* 13%, *învârte* 81,3% / *învârtește* 18,7%, *străduiește* 83% / *străduie* 17%, *tânguiește* 20,5% / *tânguie* 79,5%. Acest prag cantitativ indică faptul că una dintre variante este puțin prezentă în uzul real; așadar, dicționarul normativ ar trebui să reducă variația ierarhizată, recomandând doar unul dintre tiparele de conjugare, și anume: prezentul tare pentru verbele *bocăni*, *cotrobăi*, *destăinui*, *hăpăi*, *învârți*, *tângui* și prezentul slab pentru verbele *ciocăni* și *strădui*.

(ii) Dintre cele 21 de verbe analizate, uzul reflectat în corpusul studiat arată că 6 verbe (*birui*, *bocăni*, *chinui*, *clănțani*, *tângui*, *zgândări*) prezintă preferința inversă a variantelor, în toate situațiile dominând varianta cu prezent tare, fără augment: *biruie* (65,3%), *bocăne* (76,5%), *chinuie* (71,9%), *clănțane* (71,7%), *tânguie* (79,5%), *zgândăre* (66,3%). Ținând cont de discuția de mai sus, verbul *tângui* ar trebui să prezinte o singură variantă de conjugare, și anume prezentul tare (*tânguie*). Așadar, recomandarea este ca noua ediție a dicționarului să inverseze ordinea variantelor pentru verbele *birui* (*biruie*, *biruiește*), *chinui* (*chinuie*, *chinuiește*), *clănțani* (*clănțane*, *clănțanește*), *zgândări* (*zgândăre*, *zgândărește*) și să păstreze o singură variantă pentru *bocăni* (*bocăne*) și *tângui* (*tânguie*).

(iii) Făcând abstracție de opțiunile indicate de DOOM², se pot face următoarele corelații între forma radicalului și preferința pentru prezentul tare / prezentul slab.

(a) Uzul arată că nu se poate stabili o preferință pentru selecția prezentului tare sau a prezentului slab pentru verbele al căror radical se termină în *-u*. Dintre cele 11 verbe examinate cantitativ (*biciui*, *birui*, *cheltui*, *chinui*, *destăinui*, *dibui*, *drăcui*, *huidui*, *mântui*, *strădui*, *tângui*), 7 preferă prezentul tare (*birui*, *chinui*, *destăinui*, *dibui*, *drăcui*, *huidui*, *tângui*) și 4 prezentul slab (*biciui*, *cheltui*, *mântui*, *strădui*), unele la o rată a preferințelor foarte apropiată (*dibuie* 54,9% / *dibuiește* 45,1%), altele la o rată destul de îndepărtată a preferințelor, care privilegiază fie prezentul tare (*destăinuie* 83,7% / *destăinuiește* 16,3%), fie prezentul slab (*străduiește* 83% / *străduie* 17%).

(b) În schimb, verbele cu radical terminat în consoană sau în vocala *-ă* arată o preferință clară pentru prezentul tare.

Cu excepția verbului *ciocăni* (81% prezent slab), pentru toate celelalte 6 verbe cu radical terminat în consoană apariția prezentului slab în corpus nu depășește rata de 34% (*bocănește* 23,5%, *clănțanește* 28,3%, *croncănește* 30,1%, *învârtește* 18,7%, *țacănește* 34%, *zgândărește* 33,7%). Comportamentul special al verbului *ciocăni* (preferința clară pentru prezentul slab) derivă cel mai probabil din omonimia parțială a radicalului verbal cu radicalul nominal, bază a derivării (*ciocăn* (verb) / *ciocan* (nume)); una dintre proprietățile importante ale verbelor cu

prezent slab este evitarea omonimiei radical nominal = radical verbal (vezi secțiunea 3.2 *supra*).

Toate cele 3 verbe cu radicalul terminat în vocala *-ă* arată o preferință și mai clară pentru prezentul tare (statistic dominant în toate cele trei situații).

4.2.1.2. Verbe fără variație în DOOM²

Tabelul 3 surprinde variația prezent tare/prezent slab în CoRoLa pentru setul de verbe selectate intuitiv care nu prezintă variație în DOOM²; sub fiecare intrare-titlu este indicat și tiparul de conjugare recomandat în DOOM². La fel ca pentru tabelul anterior, cifrele și proporțiile surprind numărul de ocurențe pentru toate persoanele care arată variație la ambele moduri cu variație (indicativul și conjunctivul), nu doar pentru persoana 3 indicativ.

Tabelul 3

Verbe fără variație în DOOM²: analiză cantitativă a variației prezent tare/prezent slab

VERB	-esc		Ø		TOTAL o. (100%)
	o.	%	o.	%	
bâigui <i>bâiguie</i>	2	1,6%	122	98,4%	124
bântui <i>bântuie</i>	28	2,6%	1028	97,4%	1056
bâțâi <i>bâțâie</i>	0	0%	15	100%	15
behăi <i>behăie</i>	20	74%	7	26%	27
bizui <i>bizuie</i>	13	3,3%	377	96,7%	390
bombăni <i>bombăne</i>	30	9,3%	293	90,7%	323
ciondăni <i>ciondănește</i>	31	100%	0	0%	31
dăinui <i>dăinuie</i>	292	31,2%	644	68,8%	936
gătui <i>gătuie</i>	0	0%	57	100%	57
înghesui <i>înghesuie</i>	12	1,9%	613	98,1%	625
măcăni <i>măcăne</i>	0	0%	13	100%	13
răzui <i>răzuiește</i>	31	67,4%	15	32,6%	46
târgui <i>târguiește</i>	73	86,9%	11	13,1%	84

Interpretarea datelor

(i) 10 verbe (*bâigui, bântui, bâțai, bizui, bombăni, ciondăni, gâtui, înghesui, măcăni, târgui*) dintre cele 13 confirmă normarea din DOOM², și anume corpusul arată că varianta recomandată de dicționar este cea folosită în uz. Cu excepția verbului *târgui*, pentru care prezentul tare (forma nerecomandată de DOOM²) înregistrează 13,1% dintre apariții (totuși sub pragul cantitativ de 25% propus mai sus), pentru toate celelalte 9 verbe opțiunea nerecomandată de DOOM² apare într-o proporție foarte mică sau nu este reperată deloc în corpus (0% pentru prezentul slab pentru verbele *bâțai, măcăni*, 0% pentru prezentul tare pentru *ciondăni*).

(ii) În schimb, 2 verbe (*dăinui, răzui*) dintre cele 13 prezintă în mod real variație în uz în contradicție cu recomandările DOOM². În cazul verbului *dăinui*, pentru care dicționarul recomandă ca unică formă prezentul tare, prezentul slab înregistrează o rată de 31,2%. În cazul verbului *răzui*, a cărui unică formă recomandată de dicționar este prezentul slab, prezentul tare înregistrează o rată de ocurență de 32,6%. Aceste proporții impun normarea cu variație a acestor două verbe, după cum urmează: *dăinui* (*dăinuie, dăinuiește*), *răzui* (*răzuiește, răzuie*).

(iii) Verbul *behăi* se îndepărtează cel mai tare de soluția de normare din DOOM²: deși dicționarul indică un singur tipar de conjugare pentru acest verb, și anume prezentul tare (*behăie*), corpusul arată că uzul preferă prezentul slab pentru acest verb (*behăiește*), într-o proporție relevantă (74%). Aceste proporții impun normarea cu variație pentru acest verb, după cum urmează: *behăi* (*behăiește, behăie*).

4.2.1.3. Alte categorii potențial generatoare de variație: modul și persoana

Tabelele 4 – 7 cuprind o serie de considerații cantitative globale cu privire la distribuția prezent tare vs prezent slab în funcție de două categorii gramaticale, și anume modul și persoana.

Tabelul 4

Verbele cu variație în DOOM²: variația prezent tare/prezent slab în funcție de mod

MOD	-esc		Ø		TOTAL o. (100%)
	o.	%	o.	%	
INDICATIV	3458	44,9%	4236	55,1%	7694
CONJUNCTIV	1769	49,2%	1824	50,8%	3593

Tabelul 5

Verbele cu variație în DOOM²: variația prezent tare/prezent slab în funcție de mod)

MOD	-esc		Ø		TOTAL o. (100%)
	o.	%	o.	%	
INDICATIV	342	12,1%	2475	87,9%	2817
CONJUNCTIV	190	20,9%	720	79,1%	910

Tabelul 6

Verbe cu variație în DOOM²: variația prezent tare/prezent slab în funcție de persoană

PERSOANĂ	-esc		Ø		TOTAL o. (100%)
	o.	%	o.	%	
1	421	36,4%	735	63,6%	1156
2	510	49,4%	522	50,6%	1032
3	3367	48,2%	3610	51,8%	6977
6	929	43,8%	1193	56,2%	2122
TOTAL	5227	46,3%	6060	53,7%	11287

Tabelul 7

Verbe fără variație în DOOM²: variația prezent tare/prezent slab în funcție de persoană

PERSOANĂ	-esc		Ø		TOTAL o. (100%)
	o.	%	o.	%	
1	27	13,5%	173	86,5%	200
2	34	22%	121	78%	155
3	313	14,7%	1823	85,3%	2136
6	158	12,8%	1078	87,2%	1236
TOTAL	532	14,3%	3195	85,7%	3727

Interpretarea datelor

Datele din tabelele de mai sus arată că selecția tiparului de conjugare nu este determinată de categoria modului (indicativ vs conjunctiv) sau a persoanei.

4.2.2. Comparație cu studiile anterioare (Croitor 2002, Dragomirescu 2009b)

Bazându-se pe recomandările normative din DOOM¹ în vederea unei analize mai extinse a dinamicii flexiunii verbale, Croitor (2002) are în vedere și o serie de verbe examinate și în studiul nostru bazat pe CoRoLa. Astfel, Croitor (2002) trage concluzii similare cu privire la verbele *dibui* (deși raportul dintre prezentul slab și prezentul tare este inversat la Croitor 2002, se menține în limita de sub 10% față de mediană, ilustrând ceea ce am denumit variație liberă neierarhizată), *chinui* și *ciocăni*. O serie de verbe analizate de Croitor (2002) nu mai prezintă variație în DOOM² (e.g. *bombăni*), iar alte verbe analizate prezentau sub 10 ocurențe în corpusul CoRoLa (*boncăi*), deci le-am considerat statistic irelevante.

Dragomirescu (2009b) a avut în vedere o parte dintre verbele din DOOM² care prezintă variație liberă în ceea ce privește prezența sau absența augmentului *-esc*, și anume: *biciui*, *birui*, *bocăni*, *cheltui*, *ciocăni*, *clănțani*, *cotrobăi*, *destăinui*, *dibui*, *drăcui*, *huidui*, *învărti*, *strădui* și *tângui*. Dintre acestea, în urma consultării corpusului CoRoLa, verbele care prezintă o ordine inversă a selectării variantelor față de cea dată în anchetă sunt: *cheltui*, *ciocăni*, *cotrobăi*, *dibui*, *tângui*.

Tabelul 8

Comparație între rezultatele studiului de corpus bazat pe CoRoLa și rezultatele din Dragomirescu (2009b)

VERB	Anchetă (Dragomirescu 2009b)		Studiu de corpus (Boioc Apintei și Nicolae 2020)	
	-esc	Ø	-esc	Ø
<i>cheltui</i>	42,5 %	57,5 %	69,8 %	30,2 %
<i>ciocăni</i>	39 %	61 %	81 %	19 %
<i>cotrobăi</i>	91 %	9 %	24 %	76 %
<i>dibui</i>	51,6 %	48,4 %	45,1 %	54,9 %
<i>tângui</i>	86,2 %	13,8 %	20,5 %	79, d5 %

Diferențele dintre aceste două analize anterioare și cea prezentată aici derivă din doi factori: (i) factorul diacronic, care arată că schimbări lingvistice minore (schimbarea preferințelor de uz) pot apărea chiar într-un interval de timp foarte limitat (10–20 de ani); (ii) metoda diferită de culegere a datelor – ancheta lingvistică a avut în vedere un set restrâns de subiecți și de întrebări.

5. CONCLUZII

(i) Cu privire la verbele analizate aici care au depășit pragul cantitativ de 10 ocurențe în corpus, am identificat situațiile de mai jos.

(a) Pentru majoritatea verbelor, se confirmă integral soluția propusă de DOOM²: verbele prezintă variație, iar DOOM² reflectă preferința variantelor sau verbele nu prezintă variație, iar forma recomandată de DOOM² este cea identificată în uz.

(b) Un set de verbe (*birui*, *bocăni*, *chinui*, *clănțăni*, *zgândări*) confirmă parțial DOOM² în sensul că prezintă variație, însă DOOM² nu reflectă preferința variantelor.

(c) Alte verbe nu confirmă indicațiile din DOOM², după cum urmează:

- pentru un set de verbe (*bocăni*, *ciocăni*, *cotrobăi*, *destăinui*, *hăpăi*, *învârti*, *tângui*, *strădui*) DOOM² indică două tipare de conjugare, însă unul dintre acestea apare cu o frecvență de sub 25% în corpus, deci variația din dicționar nu reflectă uzul;
- două verbe (*dăinui*, *răzui*) pentru care DOOM² recomandă un singur tipar de conjugare înregistrează variație reală, în sensul că varianta care nu este indicată de DOOM² apare cu o frecvență de peste 25% în uz;
- pentru un verb (*behăi*) pentru care DOOM² recomandă un singur tipar de conjugare (prezentul tare), în uz este mult mai frecvent tiparul de conjugare neînregistrat în dicționar (prezentul slab).

(d) Verbele cu utilizare limitată (care poartă în dicționar mărcile diastratice pop. sau reg.) au o frecvență foarte mică de apariție în corpus (sub 10 ocurențe), așadar, nu este justificată prezența lor într-un dicționar general care vizează normarea limbii standard precum DOOM.

Tabelul 9 rezumă recomandările de normare desprinse în urma acestui studiu de corpus.

Tabelul 9

Recomandări de normare

VERB	DOOM ²	RECOMANDARE
<i>behăi</i>	<i>behăie</i>	<i>behăiește, behăie</i>
<i>birui</i>	<i>biruiește / biruie</i>	<i>biruie, biruiește</i>
<i>bocăni</i>	<i>bocănește / bocăne</i>	<i>bocăne</i>
<i>chinui</i>	<i>chinuiește / chinuie</i>	<i>chinuie, chinuiește</i>
<i>ciocăni</i>	<i>ciocănește / ciocăne</i>	<i>ciocănește</i>
<i>clănțăni</i>	<i>clănțănește / clănțăne</i>	<i>clănțăne, clănțănește</i>
<i>cotrobăi</i>	<i>cotrobăie / cotrobăiește</i>	<i>cotrobăie</i>
<i>dăinui</i>	<i>dăinuie</i>	<i>dăinuie, dăinuiește</i>
<i>destăinui</i>	<i>destăinuie / destăinuiește</i>	<i>destăinuie</i>
<i>hăpăi</i>	<i>hăpăie / hăpăiește</i>	<i>hăpăie</i>
<i>învârți</i>	<i>învârte / învârtește</i>	<i>învârte</i>
<i>răzui</i>	<i>răzuiește</i>	<i>răzuiește, răzuie</i>
<i>strădui</i>	<i>străduiește / străduie</i>	<i>străduiește</i>
<i>tângui</i>	<i>tânguiește / tânguie</i>	<i>tânguie</i>
<i>zgândări</i>	<i>zgândărește / zgândăre</i>	<i>zgândăre, zgândărește</i>

(ii) Prin referire strictă la verbele care prezintă variație de selecție a tiparului flexionar, se observă că în româna actuală conjugarea cu augment este în retragere (o concluzie similară cu cea raportată în Croitor 2002). Însă dacă se iau în considerație faptul că proporția verbelor cu conjugare slabă este covârșitor majoritară (prin comparație cu verbele conjugate fără augment) și faptul că o serie de împrumuturi recente (e.g. *aflui*, *bipui*, *killeri*) adoptă tiparul cu augment, concluzia care se desprinde este că tiparul de conjugare cu augment este puternic reprezentat în flexiunea verbală românească atât la nivel static, de dicționar, cât și din punct de vedere dinamic, în sensul prezenței reale în uz.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1987 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei.
 Brâncuș 1976 = Gr. Brâncuș, „Productivitatea conjugărilor în româna actuală”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXVII (1976), nr. 5, p. 485–492 (republicat în Gr. Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 11–17.)

- Croitor 2002 = Blanca Croitor, „Variante verbale literare libere: tendințe în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, p. 57–76.
- DEX 1975 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei.
- DOOM¹ = Mioara Avram (red. responsabil), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei, 1982.
- DOOM² = Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- Dragomirescu 2009a = Adina Dragomirescu, „Dinamica normei lingvistice. Observații statistice asupra verbelor din DOOM²”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 219–226.
- Dragomirescu 2009b = Adina Dragomirescu, „Relația dintre normă și uz. Rezultatele anchetelor lingvistice”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 227–234.
- Dragomirescu 2015 = Adina Dragomirescu, „Verbul [secolul al XIX-lea]”, în Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române literare. Morfosintaxa limbii române literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, p. 186–222.
- GALR 2008 = Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române
- Graur 1968 = Alexandru Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică.
- Graur 1973 = Alexandru Graur, *Gramatica azi*, București, Editura Academiei.
- Lombard 1954–1955 = Lombard, Alf, *Le verbe roumain. Étude morphologique*, Lund, C. W. K. Gleerup.
- Maiden 2018 = Martin Maiden, *The Romance Verb. Morphomic Structure and Diachrony*, Oxford, Oxford University Press.
- Meul 2013 = Claire Meul, *The Romance Reflexes of the Latin Infixes -/esc- and -id̥-: Restructuring and Remodeling Processes*. Hamburg: Buske.
- Meul 2010 = Claire Meul, „The intra-paradigmatic distribution of the infix -/esc- from Latin to Modern Romance: morphomic patterning and beyond”, în *Morphology*, 20 (2010), nr. 1, p. 1–40.
- Pană Dindelegan 2008 = Gabriela Pană Dindelegan, „Diversificare flexionară. Clasificarea verbului după criteriul flexiunii”, în GALR 2008, vol. I: *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, p. 544–571.
- Pană Dindelegan 2015 = Gabriela Pană Dindelegan, „Verbul [secolul al XX-lea]”, în Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române literare. Morfosintaxa limbii române literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, p. 535–596.
- Sánchez Miret 2008 = Fernando Sánchez Miret, „Productivity of the Weak Verbs in Romanian”, în *Folia linguistica*, 40 (2008), nr. 1–2, p. 29–50.

VERBAL INFLEXIONAL DYNAMICS: A CORPUS STUDY OF THE VARIATION *-ESC/-Ø*
IN CONTEMPORARY ROMANIAN

(Abstract)

The paper discusses the inflexional dynamics of a subclass of 4th conjugation verbs (with the infinitive ending in *-i*), which display variation between the selection of the augment *-esc* (the weak present) and the selection of the augment-less form (the strong present) (e.g. *biciuiesc / biciui* ‘I am whipping’). The analysis is based on the *Reference computational corpus of contemporary Romanian* (CoRoLa). On the basis of quantitative data, we verify the options and the preference hierarchies established by the normative dictionary DOOM² as well as formulate several normative recommendations for the future edition of this dictionary.

Cuvinte-cheie: morfologie verbală, dinamică flexionară, conjugarea a IV-a, augmentul *-esc*, DOOM²

Keywords: verbal morphology, inflexional dynamics, 4th conjugation, augment *-esc*, DOOM²

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet nr. 5–7
adnanaboioc@gmail.com
alexandru.nicolae@unibuc.ro*